

GENCSAPÁTI ÉRTÉKTÁRA

A kiadvány
a Földművelésügyi Minisztérium
és a Hungarikum Bizottság
támogatásával készült

Gencsapáti Helyi értéktára (Hungarikum) program

Gencsapáti Község Önkormányzata határozatának megfelelően 2014-ben létrejött Gencsapáti Települési Értéktár Bizottsága. Tagjai: Bodorkós Ferenc polgármester, Tanai Erzsébet a Vasi Népdalstúdió művészeti vezetője, népdalénekes, Koltainé Németh Kornélia tanár, helytörténész, Spiegel Zoltán Fülöp Ferenc díjas táncos a gencsapáti néptánc hagyományok átörökítő programjának vezető oktatója, Varga Albin Művelődési Ház és Könyvtár igazgató.

Elindult a munka

I. Felvételek, interjúk készítése az kézművesekkel, alkotókkal kiemelve a tojásfestőinket, akik a karcolásos technikát alkalmazva, olyan a 19 század második felétől írásosan is bizonyított mintakincssel rendelkeznek, ami azóta is egyedülálló és egyedi!

II. Elkezdődött az épített emlékek, kastély, Szentkút, Ördögkő, szobrok, emlékművek, régi malmok történeti kutatása, családtagok visszaemlékezései, fotói, levéltári és megjelent dokumentumokból.

III. Tánc hagyományunk, alkotó közösségeink kutatása (interjúk, visszaemlékezések, levéltári, helyi dokumentumok alapján)

IV. Külön elemként dolgoztuk fel a Gencsi és a Nyugat-magyarországi legénycéhek és céh hagyományokat.

Gencsapáti Települési Értéktár Bizottsága a tagok javaslata alapján a következő nemzeti értékeket vette fel a Gencsapáti Értéktárába

I. Kulturális örökség kategóriába

1. Gencsapáti Szentkút (Kápolna, Stációk, Golgota, Lourdes-i barlang)
2. Gencsapáti Plébániatemplom (műemlék)
3. Szent István templom (Apáti 1903)
4. Apponyi kastély (Apáti)
5. Szentháromság szobor („Gencs és Apáti határán” 1777)
6. Apáti kereszt (Apáti dombon)
7. Szent Rókus Kápolna (Szentegyház Úton a Gencsapáti alsó vasútállomásnál)
8. Bádóg kereszt „Pléh Krisztus”(Gencsapáti Hunyadi és Zsiga út kereszteződésénél)
9. „Mária kép” kápolna fülke (a Hunyadi és a Gyöngyös út kereszteződésénél)
10. Szent Vendel Szobor (a Hunyadi és a Gyöngyös út kereszteződésénél)

11. „Ördögkő” (a Szentkút felé vezető gyalogúton)
12. Szent Flórián szobor
13. Hősi emlékmű (a plébániatemplom előtt 1920)
14. Hősi emlékmű (Apáti 1937)
15. Gencsapáti Néptánc hagyománya
16. Gencsapáti hímes tojásfestés hagyománya – Tojásfestő Népi iparművészeink Vincze Alfonzné, Császár Józsefné, Gencsapátiból indult Tojásfestő Népi Iparművészek: Csordás Csabáné, Csizy Istvánné
17. Gencsapáti Legénycéh hagyománya

Javaslatok:

1. Gencsapáti Hunyadi u. 301. Gazdag paraszti porta, 1853–1857 között épült (Savaria Múzeumi felmérése 1987) Tájháznak a legalkalmasabb épület a faluban felmérése, felújítási javaslata elkészült 2012-ben
2. Népi iparművészeink (Bodorkós József fafaragó Népi Iparművész, Vértess Ildikó Mézeskalács készítő Népi Iparművész)
3. Gencsapáti népszokások (Betlehemezés, lucázás, tuskóhúzás, Pünkösödölés, lakodalmi szokások)
4. Agrár és élelmiszer-kategóriában: a kalinkó (lakodalmi fonott kalács), sal (tejfölös marhahús)
5. Népi kézművességgel, iparművészettel foglalkozó mesterek – Görög András fafaragó, Horváth Attila keramikus, Jáger Imréné népi szövés, Bodorkós Józsefné gyöngyfűző, Dallos Attila fonottbútor-készítő
6. Gencsapáti Hagományörző Néptáncgyűttes 1938 (hagyományörző és átörökítő tevékenysége)
7. Vasi Népdalstúdió a „Népművészet Ifjú Mestere” és utánpótlás csoportjai

2014 év végén 4 elemet javasoltunk a megyei értéktárba: 1. Szentkút, 2. Ördögkő és a hozzá kapcsolódó legendárium, 3. Gencsapáti tánc hagyománya, 4. Gencsapáti Legénycéh hagyománya. Felterjesztés alatt áll a gencsapáti hímes tojásfestés hagyománya.

A folyamat elindult, Ön is javasolhat a helyi értéktárba Bodorkós Ferenc polgármester úr, vagy Varga Albin nevére, elérhetőségére elküldött írásos dokumentum, adatlap alapján, amely a gencsapati.hu oldalon megtalálható. Az adatlap kitöltése nélkül a javaslat nem vehető figyelembe.

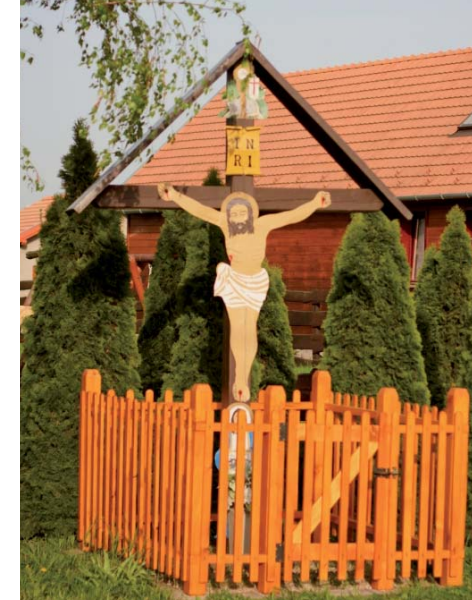
Kérjük Önöket segítsék, támogassák munkánkat, vegyék számba együtt Gencsapáti értékeit!

Varga Albin
GTÉB

Bádóg kereszt (Pléh Krisztus)

A falu korabeli határában állt – ma a Hunyadi és Zsiga út kereszteződésénél – fageresztet (bádóg kereszt, pléh Krisztus) a gencsi közbirtokosság gondozta. Körülötte fűzes terület volt. (A vesszőt söprűk, kosarak fonására árverezte el a közbirtokosság.) Az állításáról és annak szándékáról nincs pontos adatunk, többször felújították, legutóbb 2013-ban az önkormányzat.

Helytörténeti jelentősége: 1927-ben „A nagygencsi ellenforradalom nyolcadik évfordulóján” ide zárándokolt körmenettel a falu és a környék népe. Megemlékezve a gencsiek hősiességéről. „Méreteiben impozáns, hatásában pedig felejthetetlenül

bensőséges ünnepet ült 1927-ben Áldozócsütörtök napján Nagygyencs közönsége.” 1919. Áldozócsütörtökén verték le a vörösök a nagygyencsi ellenforradalmat, ez az Áldozócsütörtök nehéz napja volt a falunak.” 1919. május 28-án a gencsiek ellenálltak és kikergették a faluból a Tanácsköztársaság csapatait, majd jött a megtorlás (Kopcsándi Sándor kanonokot, a falu plébánosát börtönbe zárták, a kommün végéig ott sínylődött) és ide terelték ki a falu népét a kereszt mellett elterülő rétre. „Ezeknek a szomorú eseményeknek a tanúja volt a négy hársfa átívelése alatt álló faluvégi fagereszt”. Az eseményről freskó is készült (Steffek Albin alkotása) a plébániatemplom sekrestyéjében, amely 60 évig láthatatlan volt (lemeszelték), 2006-ban restaurálta Gyarmati András.

(Forrás: Vasvármegye, 1927. május 28. 3. p. A nagygyencsi ellenforradalom nyolcadik évfordulója, Dr. Széll Kálmán: „Mi történt Nemesbődön és Nagygyencsen 1919. május 28-29-én” Vasi Szemle különdiadása)

„Mária kép”

A Mária szobros kápolnafülkét Tömő István családja állíttatta a XIX. században (az évről és a szándékról nincs pontos adat). Az eredeti fából faragott Mária szobrot 1989-ben ellopták, majd az új szobrot is eltulajdonították. A helyére került ma is látható Szűzanya kis fatimai szobrát tisztelhetjük a fülkében. (Orbán István volt gencsapáti plébános felajánlása)

„Az eredeti szobrot a nagyszüleim szerint a falut járó teknővájók faragták ki egy út menti hársfából.” (Bodorkós Ferenc szíves közlése alapján)

Horváth Józsefné (sz. 1917) „Tamás Bözsi néni” elmondása szerint az ő lány korában a legények a szűzanya tiszteletére minden évben májusfát is állítottak a szoborhoz, amelyre a következő feliratot szegezték: „Üdvözlégy május Királynéja” + régi fotó az eredeti szoborról.

Szent Vendel szobor

A Hunyadi utca 145. számú lakóház és az út közötti füves, parkos területen található. A mészáros szobor másfél méteres tagolt párkánya százhusz centis posztamenten áll a lábánál egy kis bárány, kezében pásztorbot. Iker József állíttatta 1921-ben fogadalomból.

„Az öregapánk felborult a szerével, súlyosan megsérült. Fogadalmat tett, ha felgyógyul csináltat egy Szent Vendel szobrot. Így is történt.” (Horváth Józsefné szíves közlése alapján)

Szent Vendel (554 körül – † 617 körül) remete és apát. Legkorábbi életrajzai 1417. után jelentek meg és a következő történetet tartalmazzák: skót herceg volt, de titokban elhagyta a királyi udvart, és Rómába zárándokolt. Visszafele utazva Westrich mellett egy kis házikóban telepedett meg és koldulással kereste kenyerét. Amikor egy birtokos megfeddte tétlenségéért, pásztornak szegődött el. Később egy csoda rávette földesurát, hogy engedje meg Vendelnek a remete életmódhoz való visszatérését. Szent életmódjának a híre elterjedt. Számos földműves kereste fel, hogy beteg jószágait megáldja. Végül a tholei kolostor apátjának választották és pappá szentelték. Sírja fölé kis kápolnát emeltek, utóbb ekörül nőtt ki St. Wendel városka.

Az állatok és a pásztorok védőszentjeként tiszteljük. Emléknapi október 20.

Szentkút

A falu nyugati határában áll a környék kedvelt zarándokhelye a Szentkút. 1756-ban gróf Batthyány József pozsonyi prépost egyházlátogatást végzett Gencsapátiban. A látogatás alkalmával felvett jegyzőkönyv részletesen beszél a Szentkútról. Eszerint a gencsi határ nyugati részén, egy domb oldalán bővizű forrás található. Török Mihály és László Katalin hálából kápolnát építettek a forrás fölé, annak emlékére, hogy világtalan gyermekük szemei a forrás vizétől megnyíltak. A kápolnát a Fájdalmas Szűz tiszteletére szentelték fel. A kápolna mellé hamarosan három keresztfából álló Kálváriát is építettek. 1906-ban a forrás, illetve a kápolna köré 14 kisebb stációs kápolna épült Jézus szenvedésének egyes jeleneit ábrázoló szoborcsoportokkal. Ebben

az időben kapott a kápolna egy fájdalmas Szűzanyát ábrázoló szobrot a karmelita nővérektől. 1936-ban Hosszú István és neje váratlanul elhunyt kislányuk emlékére egy lourdes-i barlangot építtetett és ajándékozott a Szentkútnak. Évente kétszer – Szentkút búcsúkor – a szent kereszt megtalálásának (május 3.) és a szent kereszt felmagasztalásának (szeptember 14.) napját követő vasárnapon nagy számban keresik fel a környező plébániák hívei is. Régi hagyomány, hogy húsvét hajnalán a gencsi hívek – a bibliai jámbor asszonyok példáját követve – a Szentkútnál adják meg a tiszteletet a feltámadt Üdvözítőnek.

A Mária út és a Szent Márton zarándokút része.

Ördöggő

*Az ember ilyet nem tud,
„ördög kő” hozzá, hogy ilyet csináljon.*

Az Ördöggő római kori oszlop töredéke, amely 1907 óta áll a mai helyén. Az, hogy hol volt az eredeti helye, bizonytalan. A középkortól egészen az 1800-as évek végéig Herény, Nemésgencs és Söpte határát jelölte, akkor jegykőnek is nevezték, a körülötte lévő terület pedig Jegykői-dűlőként volt ismert. Később egy ideig a gencsi templom mellett állt, onnan hozták ki jelenlegi helyére.

A legenda

Bárdosi János néprajzkutató 1962–1963 körül összegyűjtötte azokat az Ördöggővel kapcsolatos legendákat, mondákat, amelyek akkor még éltek az idősebb gencsapátiaiak körében. Az ő feljegyzései nyomán olvashatunk a legendák közül néhányat a kő melletti ismeretű táblán. Íme az egyik: *„Az ördögök valamikor itt kergetőztek, veszekettek e’ na’ kűve. Veszekedés közbe’ dobták ezt oda. Az egyik igen elfáradt, ráült a kűre, ammeg ahogyan ráút belenyomódott a földbe, a teteje meg behorpadt, bemélt. Ezt még mast is meg lehet látni.”* (Ávár Sándor 70 éves – Gencsapáti)

Az „ördöggő” viszonylag gyakori kifejezés, mesterséges és természetes sziklaalakzatot egyaránt jelölhet. A helyi hagyomány mindegyikről azt tartja, hogy létrejött, kialakulása az ördög műve. A kövek egy részéről úgy gondolják, hogy az valamilyen pogány kultusz helye tartozéka lehetett. Így

pl. találkozni olyan vélekedéssel, hogy a jegykő, az nem a határ jelölését szolgáltatta, hanem tulajdonképpen „egykő”, azaz szentkő volt. (Az „egy” szó régen szentet is jelentett. Pl. egyház = szentház)

Szent Flórián szobor

A Hunyadi út és a Szent Flórián tér kereszteződésében. „Isten dicsőségére és Szent Flórián vértanú tiszteletére emeltették Gáspár Ferencz és Nardai Rozália 1913-ban”. Kondor József kőfaragó alkotása. A tűzoltók védőszentje szépen festett és épen maradt római katona szobra a róla elnevezett téren, egy fali fülkében kapott helyet, amely a régi Népház épülete, majd tornaterem volt. Az épületben jelenleg bank működik.

Plébániatemplom

A gótikus eredetű plébániatemplom építéséről nincsenek pontos adatok. Első leírása egy 1674. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvben szerepel, ahol a templom mellett álló kápolnát is megemlíti. Az írásos emlékek tanúsága szerint az épület 1689-ben már meglehetősen romos, annak ellenére, hogy Eszterházy Pál megnagyobbította és javíttatta. 1880-ban három hajóssá bővítették eklektikus stílusban. A templom védőszentje Szt. Jakab apostol.

A templombelső freskóit Steffek Albin festette 1937-be. Külső tatarozásra 1963-ban és 1974-ben került sor. Utóbbi alkalommal a falszövet tüzetesebb vizsgálatakor a gótikus templom néhány töredéke alapján bizonyossá vált, hogy a szentély kétharmad részének falazata ősi, egy-két helyen mállott profilú gótikus kő is látható volt. Ma a külső talajszint a középkorinál

lényegesen magasabb. A templomot 2001-ben restaurálták, így ma újra régi szépségében látható.

Hősi Emlékmű

A templom előtti téren áll az 1920-ban emelt világháborús hősi emlékmű, amely Vas megyében elsőként adózott az elesett hősöknek.

Szentháromság szobor

Gencs és Apáti határán áll a Szentháromság szobor, amely Vas megye második legrégebbi köztéri szobra. 1777-ben állíttatta tekintetes Bertha János.

A szobrot állíttató Bertha János dédapja volt Deák Ferencnek a „Haza bölcsének”.

Ki is volt Bertha János? Bertha János a győri püspök szombathelyi uradalmának provisor (felügyelője) volt. a 18. sz. második felétől, de már 1733-tól folyósított kölcsönöket jó nevű vas megyei családoknak. Többek között a Széchenyi, Bezerédy, Felsőbüki Nagy családoknak. Berthának egy lánya született Klára. Klárát Szily János, akkor győri kanonok keresztelte. A keresztelő később a Szombathelyi Egyházmegye első püspöke lett! Klárát feleségül vette Sibrik Antal, aki Győr megye alispánja volt, illetve 1790-ben és 1792-ben országgyűlési követnek (képviselőnek) választották. Sibrik Antal kétszer nősült, mivel első felesége Bertha korán meghalt. Első házasságából született Erzsébet nevű leánya, akit Deák Ferenc vett feleségül. Kettejük házasságából született az ifjabb Deák Ferenc a „Haza bölcsé”. **Tehát a Szentháromság szobrát állító Bertha János Deák Ferenc dédapja volt. Bertha János-gyermeke: Bertha Klára (férj: Sibrik Antal)- gyermekük: Erzsébet (férj: Deák Ferenc)- Deák Ferenc a „haza bölcsé”.**

(Dr. Kiss Mária kutatásának köszönhetően tudhattuk meg, hogy ki is volt Bertha János, köszönet érte. *Forrás: Hírmondó IV évf. 9. sz.)*

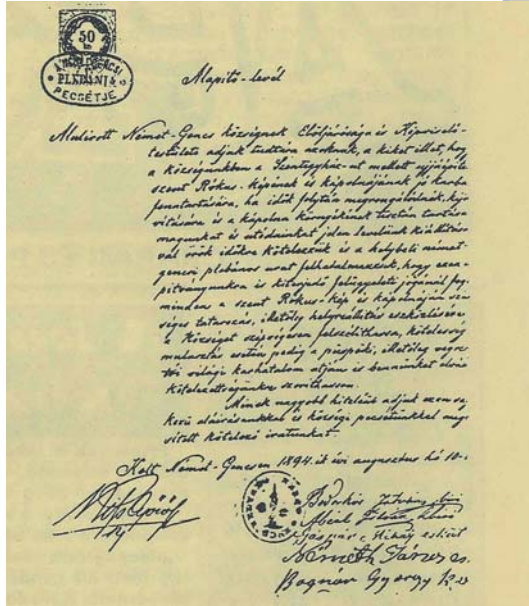

Szent Rókus kápolna

1894. augusztus 12-én szentelte fel a kerületi esperes, Major János prépost és községi plébános az új Szent Rókus kápolnát, mely az előbbinél alkalmasabb helyre és megnagyobbítva építtetett a német - gencsi hírek által a vasúti megállóhely tözsomszédságából – hol a gőzgép telefüstölte-, a községhez közelebb hozatott és déli fekvéssel építtetett a Szentegyház út mellé közégi fundusra. Alapítólevelét a község kiállította . Bodorkós (gyura) János érdemes templomatyja pedig 20 Ft=40 korona alapítvánnyal ellátta, melyet átadott a helybeli plébánosnak. (Idézet Limperger Flóris boldogult plébános elődöm jegyzeteiből.)

Ennek a kápolnának elődje volt a Banga György által eredetileg Szent György tiszteletére 1750-ben „a Gencsi határban nap-

keletről mező közt” építtetett kápolna. Ezt helyezték át száz évvel ezelőtti mostani helyére, ahol az idén is, augusztus 16-tól nyolc estén buzgón imádkoztak jámbor hívek községünk minden lakójának egészségért, jólétért, nyugalmaért és üdvösségért. (Forrás: Orbán István-100 éves a Szent Rókus Kápolna - Aprópó újság 1994. szeptemberi száma)

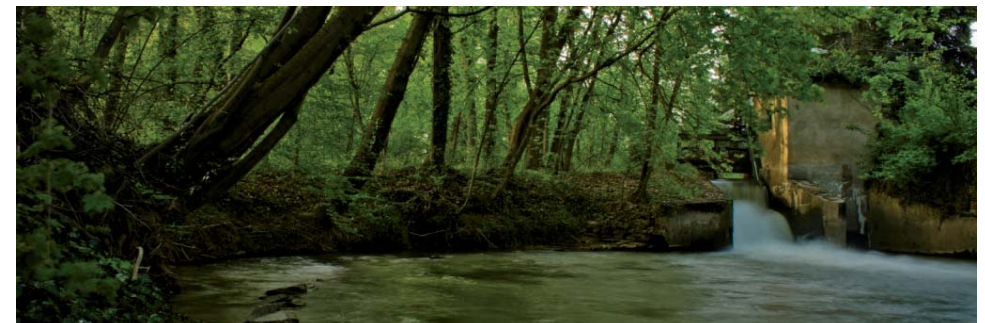

Apponyi kastély

Az első 12 szobás várkastélyt a Chemeitey család építtette a XVI. század második felében. A kastélyt a Széchenyi család az 1820-as években építtette át klasszicista stílusban. A gyakori birtokcserék után a kastély a nemzet ajándékaént gróf Apponyi Albert birtokába került. Halála után 1935-től tiszti üdülő, majd lengyel menekültek

szállása a háború végéig. 1945-től 1948-ig volt deportáltaknak nyújtott otthont, majd ismét katonai kezelésbe került. 1956-2006 között megyei fenntartású gyermekotthonként működött. Napjainkban állapota sajnos nagyon leromlott, egy vállalkozás tulajdonában van.

Apáti templom

Az apáti filia templomát 17. századi források említik először. A kör alakú nyilvános kápolnát 1815-ben lebontották, helyére kőkeresztet állítottak fel. Az új templom 1903-ban készült el a helyi egyházközség adományaiból. 2003-ban ünnepeltük a Gyöngyösapáti templom felszentelésének 100 éves jubileumát. Az alkalomra a templom történetét feldolgozó kiadványt jelentettünk meg.

Apáti kereszt

Gyöngyösapáti határában a régi templom helyén fából, majd 1840-ben kőből készült feszületet állítottak.

Apáti hősi emlékmű

(Szent István templom kertjében)

A háromlépcsős alépitményre emelt talapzat tetején Turul madár-ábrázolást láthatunk. Az 1937-ben kialakított kompozíció, a homlok oldalra helyezett márványtábla fölött a Szentkoronát, a talapzat jobb oldalán Vas megye címerét, bal oldalán az országcímet (korona nélkül) láthatunk, míg hátul egy alig olvasható szöveg a helyi tűzoltókor tagjainak hathatós részvételét emeli ki. 2014-ben felújította gencsapáti Község Önkormányzata Kivitelező: Hesztera Aladár okl. restaurátor – műemlékvédő szakmérnök

Gencsapáti Néptánc hagyománya

(gencsi verbunk, söprűtánc, kanásztánc, gencsi csárdás)

A gencsi verbunk, söprűtánc, kanásztánc, gencsi csárdás a helyi szellemi kulturális örökségünk része. A verbunk - Összeköt és megkülönböztet: Összeköt bennünket a Kárpát-medencében megtalálható verbunkokkal és megkülönböztet, mert csak a településre jellemző sajátosságokat hordoz. Élő hagyomány a gencsapáti néptánckultúra a Gencsapáti Hagyományörző Néptáncgyűttes (1938) szakmai munkájának és átörökítő tevékenységének köszönhetően 6 csoportban 120-an táncolnak településen. Az együttes többszörösen kiválóan minősült, célkitűzése a néptánchagyomány megőrzése, feldolgozása, terjesztése és átörökítése.

Gencsapáti legénycéh

A Gencsapáti Legénycéh 1998-ban alakult újjá, azzal a célkitűzéssel, hogy a már-már feledésbe merült hagyományokat, szokásokat megújítsa, őrizze és tovább örökítse a jövő nemzedékei számára. Ezt foglalja össze az alapítóirat. (részlet)

„Mi legényekkel elhatároztuk, hogy Nemes Nemzetünk, Atyáink, Nagyatyáink már-már feledésbe merülő Hagymányait méltón megtartjuk és megújítjuk, így magunkat is jobbítván a felejtőket emlékeztetvén öcséinknek, majdan jövődőknek. Gyermekeinknek, Unokáinknak továbbadjuk míg a Világ Világ lesz. Hogy ezen

szándékunk teljesüljön az 1998-dik esztendőben Szent Mihály havának 5-dik napján újraalapítottuk a Gencsapáti Legénycéhet.”

Gencsapáti tojásfestés hagyománya

(A ma is élő népművészet)

A Savaria Múzeum 1951-es adatgyűjtése jól feltárja, hogy 9 család és rajtuk keresztül az ő gyermekeik, unokáik sajátították el a gencsi tojásfestés titkait. A gyökök Pungor Ferenc tanító úrhoz és feleségéhez vezetnek bennünket, akik a településen a 19. sz. végén meghonosították a „karcolós” tojásfestést, amely a mai napig meghatározó helyi értéke, és terméke is a településnek, hiszen a hagyomány nem szakadt meg! **Vincze Alfonzné (sz. Vurst Margit) és leánya Császár Józsefné (sz. Vincze Margit), mindketten tojásfestő népi iparművészek** tovább vitték és gazdagították hagyományainkat. Az országban hitelesen képviselik

a helyi hagyományt. Alkotásaik megtalálhatóak a Népajzi Múzeumban, a Zengővárkonyi Tojás múzeumban, nem utolsósorban a gencsapáti helytörténeti gyűjteményben és az Apponyi Általános Iskolában (zsúrizett alkotások). **Horváth Józsefné** (szül. Bodorkós Erzsébet a faluban csak „Tamás Bözsi néni”) továbbörököltette a hagyományt két leánygyermekére **Csordás Csabáné** (sz. Horváth Mária) és **Csizy Istvánné** (sz. Horváth Erzsébet) **szintén** Gencsapátiból indult Tojásfestő Népi Iparművészek.

Forrás: Savaria Múzeum K-151. VIII-IX Adatgyűjtő: Kaippel Jenőné Trautmann Anna Adatgyűjtés időpontja: 1951. 04.26.

